

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Гона Олександра Мойсейовича
«Парадигматика ліричного й епічного в «Кантос» Езри Паунда»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі
спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн**

«Будь-який поет, що народився в цьому столітті, чи останнє десятиліття минулого, який може чесно сказати, що не підпав під вплив Паунда і не навчився на його працях безлічі речей, гідний навіть не докорів, а жалості», – це міркування Гемінгвея (що пролунало в його книжці «Свято, яка завжди з тобою») унаочнює загально визнаний, на сьогодні, факт: постать Паунда знаходиться біля початків європейського модернізму і витоків поезії ХХ століття. Якщо перефразувати слова Гемінгвея щодо літературно-критичної думки, то можна стверджувати, що національні літературно-критичні студії тієї чи іншої країни, в межах яких творчість Паунда не ставала предметом спеціальних досліджень, не стільки гідні докорів чи жалю, скільки мають поставити питання про принципи формування корпусу літературознавчих студій, адже зрілість національного літературознавства визначається якраз наявністю серйозних досліджень творчості провідних письменників світової літератури. Езра Паунд – поет, літературний критик, перекладач, засновник поетичних течій і геніальний літературний менеджер, якому завдячують своєю літературною славою такі метри як Джойс і Еліот, – є ключовою фігурою світового літературного процесу ХХ століття, і той факт, що в Україні з'явилася розвідка монументального характеру, яка покликана стати складовою світової паундіани, засвідчує відповідність сучасних українських літературних студій актуальній проблематиці та науковим стандартам світового літературознавства.

Дисертаційна робота Олександра Мойсейовича Гона, присвячена найскладнішому поетичному твору ХХ століття, цій «Вавілонській вежі» світової поезії – поемі «Кантос» Е. Паунда, звернена до найголовніших питань про суть поезії як способу осмислення світу: це, передусім, почуття історії та свідоме і несвідоме підключення до традиції, це і зв'язок часів та культур, які перетворюються на поетичний рядок, а також синонімічність світоглядного і художнього мислення поета.

Основоположна ідея поетичної «версифікації історії» як програмного смислотворчого художнього модусу «Кантос» Е. Паунда (с. 40) фундає модель представленого дослідницького проекту. Як об'єкт літературознавчого дослідження найвищої складності можна визначити корпус обраних поетичних та есеїстичних творів американського поета, доповненого, до того ж, десятками творів першого ряду світової літератури. Такі масштабні завдання як концептуалізація модерного епосу, генеза художніх практик Е. Паунда включно з динамікою жанрових трансформацій модерністської поезії, конструювання національної ідентичності в поезії митця успішно реалізовано, в першу чергу, завдяки збалансованій структурі роботи О.М. Гона. Логіка запропонованої структурної моделі передбачає рух від аналізу критичних рецензій Паундової поеми, що увиразнюють актуальність жанрологічного характеру дослідження (розділ 1), та окреслення естетичної ситуації в авангардистській поезії початку ХХ століття як тла формування поетикальних концепцій Паунда (розділ 2) до аналітичної програми оновлення епічної форми в «Кантос», яка, своєю чергою, зосереджена на творенні поетичного нарративу культурної історії (розділ 3), сполученні епічного і ліричного дискурсів (розділ 4), і синергетиці текстів Паунда, скерованій до окреслення трагічної складності його світогляду як особистості та поета (розділ 5).

Стратегічно важливою складовою цієї роботи є вступ, в якому презентовано теоретичні координати подальшого дослідження. Ними виступають такі поняття як «версифікована історія», «диспаратний хронотоп» (стор. 5), «епос поступічної доби» (стор. 7), «теорія сучасності всіх віків» Паунда (стор. 23), «епос зміщеної системи» (стор. 11), «розпромінені деталі» (стор. 28), «табуляція історії» (стор. 38) та інші. Дослідник відходить від формального оформлення вступу і подає теоретичне обґрунтування цих ключових понять за допомогою текстуальних прикладів, критичної рецепції та літературних порівнянь, тобто пунктирно окреслює історико-літературний профіль їхнього функціонування. Зокрема, пояснюючи модель поетичного всесвіту поета Олександр Мойсейович залучає імена багатьох митців, серед них – Гомер, Фіхтвангер, Селінджер, Браунінг, Грасс, Блейк, а також багатьох теоретиків літератури. Відчуття певної колажності вступу наводить на думку, що дослідник переймає принцип ризомності художнього мислення Паунда, його манеру накладати смисли і вибудовувати з них мозаїку, на якій він наголошує в дослідженні.

На загал, ідейна концентрованість вступу видається своєрідним інтелектуальним вибухом, у результаті якого читач монографії одразу опиняється в епіцентрі глибинного, «ядерного» мислення її автора. Очевидно, така тактика відповідає розумінню епосу «Кантос» як надскладної системи, що репрезентує, на думку автора, «художню модель нескінченості та циклічності буття» (стор. 7).

Відповідно, перший розділ монографії «Жанрологія «Кантос» і паундіана» читається з «полегшенням», чому слугує конкретика його змісту. Тут Олександр Мойсейович зосереджується на критичних підходах до модерного епосу в сучасній науковій літературі і доходить висновку, що «питомою складовою поступічної художньої картини світу є жанровий

експеримент з епічними формами ... а «жанрова креативність» епосу Паунда, його художні новації пов'язані, перш за все, з «версифікацією історії» (стор. 62). До системи аргументації О.М. Гон залучає аналіз творів Еліота, Стівенса, трактат де Токвіля «Демократія в Америці», праці та спогади багатьох митців-сучасників Паунда (наприклад, Г.Крейна та І. Стравінського). Простежуючи етапи та вектори паундіани в ХХ столітті, дослідник одночасно шукає методологічні домінанти для власного дослідження. Приміром, зупиняється на концепті «темо-рими» Гью Кеннера, який, на його думку, є суголосним з категорією «амебейної» версифікаційної поетики В. Жирмунського, наголошуючи продуктивність обох понять (стор. 75).

Під час читання розділу постає питання структурування рецепцій творчості Паунда, адже критична рецепція (маємо на увазі, академічну і письменницьку критику) і художня рецепція вмикають різні механізми, відповідно, це – безпосередній аналіз художнього тексту, скерований на теоретичні висновки, і творча активність, що стимулює творчу думку митця-реципієнта. Однак, в цілому, можна стверджувати, що об'єднавши всі види рецепції, в стартовому розділі дисертанту вдалося створити належний до подальшої дослідницької програми історико-критичний контекст.

Динамічні зміни домінантної естетичної парадигми в поезії початку ХХ століття, які Паунд активно обстоював у своїй публічній діяльності, слугували, водночас, базисом для розбудови власних поетикальних концепцій поета. Про це йдеться в другому розділі роботи «На шляху до модерного епосу». Так, О.М. Гон докладно зупиняється на складних соціокультурних та мистецьких процесах, які подає з погляду «складної динаміки взаємопроникнення» (стор. 117). У фокусі його уваги «товаризація мистецтва», взаємодія авангарду, елітарного мистецтва і популярної культури, роль «малих літературних журналів», суперечності і полеміки художніх течій зламу ХІХ-ХХ століть. Усі

ці теми контекстуалізовано розумінням невід'ємності модернізму від модерності, яка своєю чергою, асоціюється з культурою мегаполісу (в розділі розглянуто топоси Парижа і Лондона), а також науково-технічними досягненнями та індустріалізацією (які, як показано, значно впливають на асоціативне мислення поетів тієї доби і обертаються «на «сміслові новації» (стор. 129)).

Особливу увагу дослідник справедливо привертає до естетичних джерел імажизму і, відповідно, поезії Паунда, акцентуючи роль французької поезії «у створенні наднаціональної, панєвропейської, трансатлантичної матриці модерної англомовної поезії» (стор. 87). Не менш важливим для цього періоду творчості митця, як стверджує Олександр Мойсейович, є осмислення Паундом східної традиції, а саме «конфуціанського розуміння класичної поезії як послідовного відновлення вершинних зразків мистецтва для створення постійно оновлюваного й модифікованого канону» (стор. 134). Вибудовуючи безперервний континуум класичного мистецтва Сходу і Заходу, Паунд, на його думку, «робить відчайдушні спроби знайти шляхи зближення різнорідних культурно-історичних компонентів у диспартному хронотопі» (стор. 141). Констатуючи в підрозділі 2.5 «присутність Вітмена в художньому просторі Паундової поезії» (стор. 142), дисертант відходить від однозначних оцінок впливу чи «протистояння» великому попереднику і демонструє майстерність діалектики в розумінні своєрідності ліро-центричної поетики кожного з митців.

Цікаво, що під час аналізу становлення естетичних поглядів Паунда автор постійно повертається до основної ідеї своєї роботи – «версифікації історії» та ілюструє Паундове тяжіння до «символічної конденсації смислів», зокрема, у формі цитації античних чи ренесансних авторів в критичних аргументаціях на сучасну проблематику (наприклад, це цитація італійського ренесансного письменника Кастільоне в нарисі «Годье-Бжешка» (стор. 119). Разом з тим,

додаткових роз'яснень, на наш погляд, потребує наступне питання. Олександр Мойсейович слушно акцентує той факт, що «художні моделі Паунда збагатили модернізм радикально новою нарративною стратегією» (стор. 104-105). Оскільки в розділі йдеться про статті, есе та лекції поета (які підпорядковані не зовсім прозору, на наш погляд, поняттю «експліцитна поетика»), варто було б показати, що нові нарративні стратегії були властиві не лише його поетичному письму, а й прозі. Тому доцільно було б виділити в цьому плані жанр маніфесту в творчості Паунда, який характеризується абсолютно новаторським лексичним, нарративним і візуальним оформленням.

Концепція третього, центрального, розділу «Версифікація історії в поезії англо-американського модернізму» слугує увиразненню поглядів Паунда, а також Еліота та Йетса на історію, а також розкриває особливості художньої реалізації історичного дискурсу в модерністській поезії. Зіставляючи погляди названих митців, О.М. Гон подає збірний образ історії, по-різному сконструйований в їхніх поетичних текстах, але який ще не зачепила постмодерністська ідея «занепаду великих нарративів» (історія як паліндром Еліота та історія як рондель Паунда (стор. 167) не є радикально протиставними на смисловому рівні). Принципово важливою вважаємо твердження, що Паундова історія нагадує «образ Вергілія-поводиря, посередника, який уособлює просвітницьку віру в людський розум і сполучає минуле і майбутнє, схід і захід» (стор. 166-167). Зазначена «віра в розум» в основі ліричного «Я» колоподібного епосу (стор. 167) є проблемним місцем, адже поетичне мислення передбачає відмову від жорсткого раціоналізму просвітницького типу і означає позараціональне (інтуїтивне) схоплення сутності історії. З іншого боку, відомо, що Еліот, наприклад, декларував складну, інтелектуальну поезію. Тому виникає загальне питання щодо ліричного «Я» в «Кантос», як у ньому поєднуються ці протилежні інтенції тяжіння до суб'єктивності та об'єктивації історії.

Один з наскрізних мотивів дисертації пов'язаний з концептом «маски» в творчості Паунда. Розпочавши з аналізу «масок часу» в попередньому розділі, Олександр Мойсейович порівнює застосування «маски» в «Кантос» з театром масок Єйтса і переконливо, на багатьох прикладах, увиразнює специфічну епічність Паундових поезій, в основі яких усвідомлена поетом «єдність образу японського театру» (стор. 185). Помітної смислової ваги набуває також підрозділ, в якому проведено поетологічний аналіз «Китайських пісень», де ідейно-стилістичною основою виступає конфуціанська світоглядна система, і в цілому, міфологія та історія Піднебесної. В аспекті версифікації історії важливим є, як твердить дисертант, накладання історії Америки на історію Китаю. Відтак, подальша логіка розділу приводить автора роботи до проблематизації документальної складової епосу поета, яка майстерно вписується в архітектоніку «Кантос» поряд іншими, наприклад, ренесансними компонентами. Важливо, що перехід від поезики символістського типу до мистецтва монтажу і документальних декорацій відбувається в «Піснях про Малатесту», архітектурний код яких розглянуто з позиції інтермедійних студій. Також, помітним досягненням є, на наш погляд, звернення до політико-економічних поглядів письменника, які конвертуються в текст поеми у вигляді «наскрізних лейтмотивів» (стор. 241). На загал, розділ дає чітке уявлення про основні елементи поетичної і цивілізаційної концепції єдиного світу Паунда.

Відмова від відтворення історії як процесу та ліризація епосу як способу суб'єктивного пізнання світу знаходиться у фокусі четвертого розділу «Ліроцентричний епос». Передусім, дисертант систематизує інтерпретації ієрогліфічності в західній філософській та поетичній традиціях, але, звичайно, в центрі уваги залишаються праці Феноллози, які практично до останнього дня осмислював Паунд. Теорія поетичної мови видатного мистецтво-і-сходознавця лягла в основу Паундового ідеографічного методу, який демонструє, згідно з

дослідником, здатність поетичної мови творити «історію» з епізодів культурного досвіду людства» (стор. 257). Отож, розуміння ієрогліфу як застиглої метафори, як відбитку природи в культурі, а також гранична стислість та максимальна конденсація тексту в ієрогліфі, виступає в якості конструктивного поетичного засобу і живить поетологічний та історіософський дискурси Паундової поезії, позбавляючи її від принципу лінарності, переконуючи, що «минуле і сьогодення – одночасні, а Схід і Захід співіснують у різнобарвних відблисках «променистих деталей» (стор. 259).

Лірично «версифікована історія» «Кантос», проводить далі думку дослідник, є невід'ємною від жанрових експериментів, до котрих залучено величезний потенціал європейських – античних, середньовічних, ренесансних поетичних форм, збагачений практикою східної естетики та поетичного мислення. Ідейну лінію жанрових експериментів Паунда, Олександр Мойсейович завершує вдалим компаративним дослідженням поезії Паунда і українського неокласика Юрія Клена, простежуючи модифікацію італійського сонета, французького ронделя, романськомовної секстини в увиразненні топосу Провансу в їхній творчості. Назва присвяченого поетам підрозділу «Поезія культури...» є абсолютно слушною, оскільки Прованс був своєрідним каталізатором ренесансної поезії і символом духовної культури людства, а Паунд, своєю чергою, утопічно вірив у новий Ренесанс, що врятує культуру Заходу від занепаду. З іншого боку, поет прагне вивести поезію на універсальний онтологічний рівень, де людство об'єднане, в першу чергу, природою. З поетичного дискурсу природи «Кантос» дослідник обирає анамалістичні образи збірки, які, на його погляд, серед іншого, символізують енергію природи.

У п'ятому розділі «Американський епос» цілком слушний і вкрай важливий ракурс створено завдяки контекстуальному підходу до поезики «Кантос», що дає підстави дослідити автобіографічний аспект творчої

особистості видатного поета, зосередитись на його культурологічних поглядах, висвітлити проблему національної ідентичності в поезіях та поміркувати про трагічність його політичних переконань. Суттєвою складовою розділу є аналіз «Путівника по культурі», в якому розглянуто Паундову історію культури з притаманною поету акцентацією на «розірваних швах історії» (стор. 301), історико-культурних «променистих деталях» (стор. 303) та на репресованих та замовчуваних текстах (стор. 305). Наголошуючи своєрідність цього «прозового компендіуму модерного епосу», дисертант виділяє тезу автора «Путівника» про важливість ідеограматичної поетики не лише для поезії, а й для прозових творів. Цілком справедливо також вказано, що ключовим поняттям для характеристики і життя, і творчості поета є «суперечливість» (стор. 300). Цю тезу розвинуто в подальшому аналізі автобіографічного письма Паунда, рефреном також лунає думка про «нерозривне поєднання ліричного й епічного первнів наративної конструкції» (стор. 314) в автобіографічному есе «Зухвалості».

Основна лінія концептуалізації в наступних підрозділах пов'язана з питанням національної ідентичності. Вважаємо це питання надзвичайно важливим, оскільки особистісна ідентичність письменника завжди стає актом саморепрезентації в художньому творі, і наративне «Я» в «Кантос» містить суперечливу ідентичність Паунда як особистості. Відповідно, Олександр Мойсейович зосереджується на його національній ідентичності американця-нонконформіста, порівнюючи позицію поета з євроцетричністю Еліота. На наш погляд, дійсно, Паунд був глибоко вкорінений в американській культурі, але його нон-конформістська центрованість на Америці була опосередкована європейською культурою, саме в цьому можна побачити суперечності його націоналізму. На рівні поетичного світогляду, це завжди суб'єктивістський погляд на історичний розвиток США, що підтверджує проведений аналіз «Пісень про Адамса». В завершальному підрозділі увиразнено політичні погляди Паунда, що обмежуються негаціями префіксу анти- –

антиамериканізм, антисемітизм, антилібералізм, які, як слушно підсумовує О.М. Гон, були і залишаються «однією з найбільш контроверсійних сторінок західної культури ХХ століття» (стор. 361). Оскільки позицію Паунда поділяли цілі держави, важливість її аналізу є наглядною з погляду запобіжності для майбутніх поколінь, включно літераторів. Втім, дослідника більшою мірою цікавить питання, як у «Пізанських Кантос» політичні мотиви поєднано з ідеалами митця, оспіваними в попередніх поезіях і закладеними в «американській конституції, давньогрецькій міфології та історії, в ідеї гармонії людини та природи, що сповідували у древньому Китаї» (стор. 369).

Завершуючи аналіз розділів роботи, варто відзначити, що одним з її наскрізних лейтмотивів є звернення до перекладів Паунда. Як відомо, Паунд зробив неоціненний внесок у переклад, за Еліотом, він винайшов китайську поезію нашого часу, перекладав Конфуція, а також європейських метрів античності і середньовіччя. Американський поет розглядав переклад як естетичну автономію, і дисертація дає досить глибоке уявлення про його теорію перекладу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що текст монографії О.М. Гона підтверджує і наукову вмотивованість та актуальність обраної проблематики, і дослідницький потенціал цієї роботи, і беззаперечне практичне значення як для сфери подальшого вивчення поезії, так і при розробці лекційних курсів з історії світової літератури та національної літератури США. Одночасно, як і кожне серйозне дослідження високого рівня, дисертація накреслює проблемні поля, дискусія навколо яких слугуватиме, на наш погляд, поглибленню уявлень, як про Паундові поетичні новації, так і про сутність поезії на загал.

Передусім, на поглиблену увагу заслуговує методологічний апарат дисертації. Звичайно, Олександр Мойсейович звертається до теоретико-методологічного інструментарію різних літературознавчих шкіл, але все ж акцентує текстоцентричність проведеного дослідження і робить наголос на першочерговому

застосуванні в роботі методології формальної школи та техніки «уважно читання». Як відомо, формалізм, який висунув проблему тексту на передній план літературознавчих студій, асоціюється з тезою Р. Якобсона («Новітня російська поезія», 1921): «предметом науки про літературу є не література, а літературність, тобто те, що робить цей твір літературним твором». В такій проекції предметом аналізу постає питання: «Як зроблений поетичний текст Паунда?» В роботі, звісно, це питання докладно розглянуто, але ним не обмежено. Дослідник постійно виводить текстуальний аналіз на рівень культурологічного аналізу. Тому, на наш погляд, не варто применшувати методологічну роль системно-генетичного аналізу поезії початку ХХ століття, що виводить текстологічне дослідження «Кантос» на рівень герменевтики культури. Саме на такий акцент заслуговує методологія цієї розвідки.

Другий комплекс проблем стосується впливу поетики маски та ієрогліфу на оформлення ліричного «Я» в епосі Паунда. Маска, як відомо, має ефект деперсоналізації, скасовує особистісне і суб'єктивне, і це примушує звертатись до своєрідності принципу імперсональності в творчості Паунда. Чи не є це парадоксальним місцем, що декларовану поетом суб'єктивність потрібно розглядати крізь втрату індивідуальної ідентичності наратора і, відповідно, фрагментацію оповідної перспективи, і на загал, крізь поетику імперсональності. З іншого боку, ієрогліф також знеособлює ліричне «Я» поетичного тексту. Паунд навіть мріяв створити універсальну мову, що складалася б з ієрогліфів-символів та відтворювала закладені природою смисли, відмежовуючись від суб'єктивних інтерпретацій. Тобто питання полягає в тому, чи (або як) впливає використання китайських ієрогліфів на ліризацію епічності в «Кантос»? Принагідно, запитаво, якою мірою співвідносяться переклади Паунда з мовою оригіналу, чи імпровізує митець з ліричним началом у своїх перекладах?

Автореферат повністю відображає зміст дисертації, а результати дослідження представлені в достатній кількості статей, надрукованих у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що дисертаційна робота О.М. Гона є завершеним, новаторським дослідженням, яке окреслює теоретичні і методологічні орієнтири для подальшого вивчення історії англо-американської поезії ХХ століття. Подана до захисту дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, зі змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015 р., а її автор Гон Олександр Мойсейович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн.

Доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри світової літератури
Львівського національного університету
імені Івана Франка

О. Бандр О.Т. Бандровська

Підпис О.Т. Бандровської підтверджую
Вчений секретар ЛНУ імені Івана Франка

Олександр
доц. Грабовецька О.С.

